

Philipp Schweinfurth ve Feth'in 500. yılı nedeniyle İstanbul Üniversitesi'nde verdiği konferans

Sunuş

İstanbul'un fet-
hinin 500. yıl-
dönümü dola-
yısıyla İstanbul
Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi'nde
düzenlenen bir sem-
pozyumda o yıllarda fa-
kültede Bizans sanat ta-
rihi öğretim üyesi ola-
rak görev yapan Alman
Prof. Dr. Philipp

Schweinfurth (1887-1954), 2 Haziran 1953 günü Almanca bir konfe-
rans vermişti. Tarafımızdan Türkçe'ye çevrilen bu konuşma bugüne ka-
dar yayınlanmadan kaldı. Konferansın Almanca metni ise elimizde bu-
lunmamaktadır. Fethin 550. yıldönümü dolayısıyla önemine binâen bu
Türkçe metni aynen yayınlamayı uygun gördük. Bu vesile ile Prof. Dr.
Schweinfurth'un ölümünün 50. yıldönümünde unutulmuş bir çalış-
masını yayınlarken kendisi ve eserleri hakkında da kısaca bilgi vermeyi
gerekli gördük.

Prof. Dr. Schweinfurth 19. yüzyılda Baltık kıyılarında Letonya'nın
Riga şehrine yerleşmiş bir Alman ailenin çocuğu olarak 29 Ağustos
1887'de dünyaya geldi. Amcası George August Schweinfurth da 29
Aralık 1836'da yine Riga'da dünyaya gelmiş ve ünlü bir Afrika ve Arap
ülkeleri araştırmacısı olarak tanınmıştır. Afrika'daki seyahat ve keşifle-
rine dair *Afrika Seyahatnamesi* başlıklı büyük eseri 1875 yılında Bah-
riye Kolağası Ahmed Bey tarafından Türkçe'ye çevrilerek iki cilt halin-
de yayınlanan¹ amca Schweinfurth 19 Eylül 1925'de Berlin'de öldü.

Schweinfurth'un ailesi aslen Almanya'nın Baden eyaletinin Wresloch
kasabasından olup 1809 yılında o zaman Çarlık Rusyası'nın idaresinde
olan Riga'ya yerleşmişlerdi. Lise öğrenimini burada gören Schwein-

1 G. August Schweinfurth, *Afrika Seyahatnamesi*, çev. Bahriye Kolağası Ah-
med Bey, 1875.

furth, Batı Almanya'nın Heidelberg Üniversitesi'nde yüksek öğrenimini tamamlayarak 1910'da sanat tarihi ile ilgili teziyle doktor unvanını aldı. Çeşitli ülkelerdeki araştırma ve incelemelerinden sonra Riga'ya döndü ve Moskova Arkeoloji Kurumu Başkanı Kontes P.S. Uvarov'un önerisi üzerine eski Rus resim sanatı hakkında bir araştırma yapması istendi. I. Dünya Savaşı'nın ardından Litvanya bağımsız bir cumhuriyet olduğunda Schweinfurth da Riga Üniversitesi'ne sanat tarihi doçenti olarak atandı ve ilk sanat tarihi kitabını da burada yayınladı.²

Schweinfurth 1927 yılında Almanya'nın Breslau Üniversitesi'ne doçent olarak geçti ve bir süre sonra burada profesörlüğe yükseldi. Berlin Üniversitesi'nde Bizans sanat tarihi öğretim üyesi Prof. Wulff'un emekli olması üzerine 1935 yılında bu üniversitede çalışmaya başladı. Ancak II. Dünya Savaşı'nın korkunç kargaşası içinde sağlığını kaybettiği gibi 22-23 Kasım 1943 gecesi bir hava hücumunda Wilmessdorf'daki evinin bütün eşyası, notları ve kitaplarının yanması ile hayatının, görebileceği en büyük felaketi ile karşılaştı. Sovyet işgali altında olan Doğu Berlin'de üniversitenin 1946'da yeniden çalışmaya başlaması üzerine derslerine başlayan ve hatta bu arada küçük bir kitap yazmakla meşgul olarak daha huzurlu bir ortam arayan Schweinfurth, İsviçre'nin Luzern şehrinde bir özel koleksiyondaki ikonalar üzerine çalışmak için 1948'de İsviçre'ye davet edilmesi üzerine bu ülkeye eşiyile birlikte gitti ve bir daha Almanya'ya dönmedi.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin daveti üzerine 1950 yılı Kasım'ında İstanbul'a gelen Schweinfurth burada sanat tarihi ve tarih bölümlerinde dersler vermeye başladı. Bu dersler 26 Haziran 1954 günü bir kalp krizi sonunda vefatına kadar devam etti. Cenazesi 28 Haziran günü kaldırılarak Feriköy Protestan Mezarlığı'na defnedildi.

Schweinfurth'un dağınık haldeki çok sayıda makalesi ve kitap tanıtma yazılarının dışında iki önemli eseri vardır. Bunların ilki Hollanda'da 1930'da yayınlanan eski Rus resim sanatına dair olanıdır. İkinci eseri ise Bizans sanatını değişik ve yeni bir anlayışa göre tahlil eden Bizans biçimine dair olan eseridir ki 1943'te basılan bu eser hava hücumunda bütün nüshalarının yanmış olmasından dolayı pek az kütüphanede bulunmaktadır. Schweinfurth bu eserini savaştan sonra birtakım eklemelerle 1954 yılında yeniden yayınlatabilmiştir. İstanbul'un Bizans dönemi arkeolojisi ile ilgili olarak ise iki makalesinden biri 1952, diğeri de 1953 yılında Almanca ve Türkçe olarak yayınlanmıştır.³ Schwein-

² *Renesanses Maksla*, Riga 1925.

³ "İstanbul Suru ve Yıldızlı Kapı – Le mur terrestre de l'ancienne Constantinople et sa Porte Dorée", *Belleten*, 16 (1952), s. 261-267; "İstanbul'da Komnenos'lar Devrine Ait Bir Mozaik – Ein mosaik aus der Komnenen zeit in Istanbul", *Belleten*, 17 (1953), s. 489-500.

furth, İsviçre'nin Zürich şehrinde yayınlanan *Neve Zürcher Zeitung* adındaki haftalık gazetede de İstanbul tarihi ve arkeolojisine dair makaleler yayınlamıştır.

Konferans Metni

1453'e Doğru Bizans Devleti ve Kültürü

Bu konuşmanın gayesi, 1453 Fetih arifesinde, Bizans Devleti ile başkenti Kostantinopolis'in ve Bizans medeniyetinin içinde buldukları durumu kısaca belirtmekten ibarettir. İmparatorluğun başkentinin o vakitler, denizden buraya yaklaşanların gözlerine nasıl bir manzara gösterdiğini hatırlatmakla konumuza girebiliriz. 1453 yılında şehrin denizden görünüşü, IV. Haçlı seferi ordusu mensuplarından Marechal de Champagne, Villehardouin'in 1204'te gördüğü ve tasvir ettiği manzaranın aynı olmakla devam ediyordu. Haçlıların uzun yolculuklarının hedefi olan bu efsanevi imparatorluk şehri, Villehardouin ve arkadaşlarının karşısında kudretli ve uzun surların çevrelediği bir alanın içinde, yedi tepenin üstünde sıralanan kiliselerin kubbeleri, sarayların damları, zirvelerinde yıldızlı heykel ve haçların parıldadığı yüksek zafer anıtları ile Avrupa ve Asya kıtalarının arasında dünya âleminden fişkıran bir belde olarak belirmişti. Villehardouin, bu manzara karşısında duyduklarını: "Ve biliniz ki, en hissiz olanlar bile bu anda bir ürperti duymaktan ve kalplerinin daha şiddetli çarpmasından kendilerini alamıyorlardı" diyerek ifade etmekte, şunu da sözlerine eklemektedir: "Ve derhal herkes, lüzumlu anda kullanacakları silahlarına bakıyorlardı." IV. Haçlı seferi mensupları tarafından Kostantinopolis'in alınması, Marmara ve Haliç sahillerini kontrolleri altında tutan Venediklilerin yardımı sayesinde Haliç tarafı surlarına hücum edilerek gerçekleşti. Aynı zamanda bu sıralarda Bizans İmparatorluğu'nun başkentini sarsan iktidar kavgaları, şehrin direnme kudretini felce uğratmıştı. Şehrin Theodosius zamanında 413'te yapılarak 447'de ve daha sonraları takviye ve tamir gören, beş kilometreyi aşan uzunluktaki ve yüzden fazla kuleye sahip muazzam kara tarafı surları, bin yıl boyunca, karadan gelen her akıma karşı durabilmişlerdi. Tâ ki babası Sultan II. Murad'ın 1422'de topçularının bir gedik açamadıkları bu surları, Fatih II. Mehmed'in topları 1453'te delinceye kadar.

1453 yılına doğru İstanbul surlarının hâlâ iyi bir durumda oldukları, Burgonya'lı şövalye Bertrandon de la Broquiere'nin seyahat hatıralarından öğrenilmektedir. Yakın Doğu'daki İslâm ülkelerine yapmış olduğu seyahati dönüşünde 1432'de buraya uğrayan bu şövalye, kendi

sinden az evvel 1403'te İspanyalı elçi Ruy Gonzales de Clavijo'nun ve bundan bir yüzyıl önce de Arap seyyahı Ebu'l-Fedâ'nın işaret ettikleri bir hususu da desteklemektedir. Bu da, artık o sıralarda şehrin iç görünüşünün dış manzarasına uymadığıdır. “Şehirde çok sayıda saray, kilise ve manastırlar görülmekte ve böylece Kostantinupolis'in bir zamanlar dünyanın en muhteşem başkentlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır” diyen Clavijo, sözlerine şu cümleyi de ilave etmektedir: “Fakat bu binaların ekserisi şimdi harap bir halde bulunmaktadır.” Şehrin içindeki bu harabiyet, IV. Haçlı seferini düzenleyen Latinlerin, işgal sırasında sebep oldukları ve tekrar düzeltilmesine imkân görülmeyen ağır zararlar yüzündendir. Bu zararlar, 1204'te gerçekleşen geniş çaptaki tahrip, yangın ve korkunç yağmaların tabii sonuçlarından başka bir şey değildir. Villehardouin bu sırada Kostantinupolis'te Latinlerin “dünya yaratıldığından beri hiçbir şehrin talanında elde edilmemiş derecede ganimet topladıklarını” itiraf etmektedir.

1204'te başkentini tahribini takip eden ve 1261'e kadar süren Latin krallığı safhası, aslında Bizans devleti ile onun dünya politikasındaki durumunun tasfiyesi olmuştur. Mamafih, Paleologos sülalesinin ilk imparatorlarından ve haklı olarak “büyük diplomat” adı verilen VIII. Mihail, Charles d'Anjou'nun Latin krallığını tekrar kurmak yolundaki planlarını, Aragon prensi Pedro ile tam zamanında yaptığı bir ittifak ile bozmuş ve 1282'de Sicilya Vépres'inde bu planı nihaî sûrette yok etmekle, Bizans'ın dünya politikasındaki yerini son bir defa daha belirtmeyi başarmıştır. Fransa kralı Saint Louis'in kardeşi Comte de Provence ile anlaşılan Charles d'Anjou, zapt etmiş olduğu Sicilyayı da içine alan ve başkenti Kostantinupolis olması düşünülen büyük bir Akdeniz krallığı kurmak istiyordu. İşte VIII. Mihail Paleologos tarafından bozulan, bu plan idi. Benzerleri arasında 192 yıl devam etmekle en uzun süren sülale vasfını kazanan Paleologos sülalesinin diğer imparatorları VIII. Mihail'in mirasını, değişen zaman şartları karşısında ayakta tutabilecek kalitede kimseler değillerdi. Halbuki bu sıralarda artık Bizans'ın hudutlarının gerisinde güçlenmiş komşular bulunuyordu. Bunlardan batıdakiler, Assen sülalesinin idaresindeki Bulgar Devleti ile 1346'da Skopje'de (Üsküp) “Sırların ve Yunanlıların kralı” ünvanı ile taç giyen Çar Stefan Duschan'ın idaresindeki Sırp Devleti idi. Doğuda ise durmadan baskısını arttıran Osmanlı Devleti bulunuyordu. Osmanlılar 1354'te Avrupa topraklarına ayak basmışlardı. Bulgar ve Sırp-ları ezerek, bütün Trakya'yı fethettikten sonra Osmanlılar nihayet Kostantinupolis'i ve böylece Bizans İmparatorluğu'nu bir daha hiç açılmayacak bir demir çember içine almışlardı.

Bu durum karşısında öyle bir hal meydana gelmişti ki, Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentini dökülmüş, parçalanmış bir gövdenin üzerinde aşırı derecede büyük bir kafaya benzetmek mümkündü. Devletin yaşayabilmesi için elzem olan merkezî otorite ve hayatının sürdürülmesi için gerekli imkânlar artık ortadan kalkmıştı. Bir zamanlar Bizans Devleti'nin âdeta sinir sistemini teşkil eden fakat Latinler tarafından iflasa sürüklenen Bizans maliye mekanizmasının kalkınmasına artık imkân kalmamıştı. Büyük Konstantin'in ortaya çıkardığı ve Batı Avrupa'da Besant ve Kaiserling adları ile tanınan altın Solidus Konstantin zamanından yani IV. yüzyıl başlarından XII. yüzyılda Komnenos'lar zamanına kadar Avrupa'nın hakim parası durumunu muhafaza etmişti. Solidus, II. Friedrich'in XIII. yüzyılda dünya piyasasına hakim olan Augustalis'ine yerini bırakmış ve bunu da İtalyan tüccar cumhuriyetlerinin sikkeleri, Floransa'nın florini ve Venediğin duka altınlarının hakimiyeti takip etmiştir. Son Paleologos'lar zamanında artık Kostantinupolis'de Bizans sikkelerinden fazla İtalyan paraları tedavülde idi. Karadeniz ticaret yollarını elde etmek için aralarında mücadele eden İtalyan deniz devletlerinden Cenova, boğaz sahillerinde yerleşmiş ve tahkim edilmiş Galata kolonisi vasıtasıyla menfaatlerini kontrol etmişti. Bizans deniz ticaretini tamamen kendi filolarına intikal ettiren Cenovalıların Galata'yı surlar ile tahkim etmelerine VIII. Mihail karşı koyamamıştı. Clavijo, 1403'te başkentini iç görünüşünde çöküntü haline karşılık, Galata'nın parlak vaziyetini belirtmektedir. Gittikçe baskısı artan Osmanlılara karşı, V. Ioannes, II. Emmanuel, VIII. Ioannes gibi son Paleologos sülalesi imparatorları Batı'dan boşuna yardım istemdatlarında bulunurken, daha XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Bizans artık Osmanlıların nüfuzu altına girmiş ve hatta onlara bazı hallerde asker vermek mecburiyetinde bile kalmıştı.

Burada şöyle bir soru hatıra gelebilir: Selanik Türkler'in eline geçtikten sonra ve Bizans Devleti yalnız başkenti ile Peloponnesos'daki bazı uzak eyaletler ve Ege denizinde bazı adalardan ibaret kaldığı sıralarda, Bizans bu çıkmaz durumu görerek, hiç değilse mücadeleli bir fethin feci neticelerinden kurtulmak için niçin derhal ve tamamen Osmanlı hakimiyetini kabul etmemişti? Böyle bir soru için açık bir cevap vermek mümkündür: Çünkü Bizanslılar o sıradaki durumlarını bizim bugün anladığımızdan tamamen farklı bir sùrette görüyor ve duyuyorlardı. Bizans Devleti, bin yıllık hayatı boyunca birçok defa tehlikeli anlar yaşamış ve parlak dönemlerin arkasından bir müddet için hudutlarının başkentini surlarına kadar daraldığı olmuştur. Nitekim VII. yüzyılın başlarında Heraklios, VIII. yüzyıl başlarında III. Leon ve XII. yüzyıl sonlarında, I. Aleksiyos Komnenos zamanlarında böyle durumlar ile

karşılaşmıştı. Fakat her defasında da imparatorluk, içindeki ihtiyat kudret cevherinin yardımı ile yeniden rahat nefes alabilmişti. Ölüm tehlikesini kapıların dibine getiren kuşatmalardan, başkent her seferinde kurtulabilmiştir. VII. yüzyılda Avarlar ve Sâsânîler, VIII. yüzyılda o vakte kadar varlıkları hissedilmeyen Araplar ve Protobulgarlar, IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar ise İskandinavlı Vikinglerin idaresindeki Slav kabilelerinin yani Kiev Rhôs'unun akınlarına karşı koymuştur. Nihayet başkent, Osmanlılar tarafından ilk defa 1359'da neticesiz sûrette tehdit edilmiş, 1422'de de II. Murad tarafından yine sonuç alınmadan kuşatılmıştır.

Yüzyıllar boyunca, her defasında da Bizans halkının zihninde şehrin kurtuluşunu ilâhî bir yardıma borçlu oldukları inancı yer etmişti. Kendisini Ayasofya'da tasvir eden mozaiklerdeki kitabede okunduğu gibi: “yeri azizlerin arasında olan” Konstantin'in şehri Kostantinupolis, “Theophylaktos”, yani “Tanrının himayesinde olan bir belde” idi. Ve tabiatıyla hiç kimse Tanrı'nın arzusuna karşı gelemezdi. Halk ayrıca bu düşünceyi destekleyen birtakım garantilere de büyük değer veriyordu ki bunlar koruyucu bir hassaya malik olduklarına inanılan Palladion'lar yani birtakım mukaddes eşyalardı. Bunların en tanınmış, Meryem'in Blacherna Kilisesi'nde muhafaza edilen başörtüsü yani Maphorion'u idi. Patrik Sergios, Avar muhasarası esnasında 626'da bunu şehrin surları boyunca dolaştırtmıştı. Şehri himaye ettiğine inanılan diğer önemli bir Palladion da Hodigitria idi. Bu, İncil yazarlarından Lukas tarafından yapılarak II. Theodosius'un karısı Evdokia-Athenais tarafından V. yüzyılda Filistin'den Kostantinupolis'e getirilen bir Meryem resmi idi. Lukas eserini bitirdiğinde, Meryem Ana: “Benim şefkatim bu resimle birlikte olacaktır” dediğinden, Hodigitria resmi halk nazarında yenilmez bir hassaya malik olarak kabul edilmişti. Bunun içindir ki onun karşısında bütün düşmanların çözülmesi gerektiğine inanılıyordu. Bunları söylerken meseleyi tam bir ciddiyetle ele aldığımız hususunda şüphe edilmemelidir. Bu inanış ve görüş insanlık tarihinde sık sık tekrarlanan ve nihâî neticelere yol açan büyük vâkıalardan birinin, kısacası inanç kuvvetinin bir belirtisidir. “Hayat sadece bir hatadan ibarettir” sözünü Schiller, boşuna söylememiştir.

Clavijo, Hodigitria ikonasını 1403'te görmüştür. Onun ifadesine göre bu, 6 x 6 karış (1 karış ~20 cm. → 1.20 x 1.20 cm.) ebadında büyük, kare bir levha idi ve mücevherlerle süslü gümüş bir kaplaması vardı. 1453 Mayıs'ında kuşatma sırasında Hodegetria, şehrin doğusunda bulunan ve bugün artık ayakta olmayan Hodegon Manastırından alınarak Khora Manastırı kilisesine (Kariye Camii) getirilmişti. Büyük taarruzun tercih edildiği Ayios Romanos kapısı (Topkapı) yakı-

nında en fazla tehlikeye maruz olan kısımları koruması, surları muhafaza ve yardım temini için Hodigitria, duvarların hemen yakınında yer almıştı. Şehrin fethinden sonra ganimetler ayrılırken, mücevherli ikona da Bizans kaynaklarının ifadesine göre “Tanrısız Agar evlatları” (ab impii Agatensis) tarafından parçalanmıştır.

İşte Kostantinupolis'in halk tabakası, ilâhî bir yardıma bu derece ümid bağlamış ve müdafileri kudretlerinin en zayıfladığı anda, yardıma gökten meleklerin yollanacağına kesin sûrette inanmıştı. Daha aydın zümre ise, halkınine nisbeten belki biraz daha değişik bir görüşe sapsanmıştı. Burada şuna işaret etmemiz doğru olur ki, gerçeklerin karşısında kör kalamayacak kimselerde bile bir “amozfati”, bir nevi kadere boyun eğiş hakimdi. Bunlar da kendi kurdukları hayal âleminin kucağında idiler. Her ne olursa olsun devletin talihinin onları bırakmayacağına inanıyorlardı. Bunlar da, gün geçtikçe artan fakat görünüşte belli olmayan tehlikeyi hatırlarına getirmekten sakınıyorlardı. Ve bu hal, tehlike elle tutulur bir duruma gelinceye kadar devam etti.

Vaktiyle VII. Konstantin Porphyrogennetos'un yazdığı “Merasimler Kitabı”na; işte tam bu sıralarda yeni bir ek risâlenin meydana getirilmesi genellikle şaşkınlık uyandırır. Rusyalı tarihçi A.A. Vasiliev, devletin en kritik anında, böyle bir işe vakit harcanmasının bir paradoks tesiri bıraktığına işaret eder. Bizans edebiyatını en iyi tanıyan büyük Alman alimi Karl Krumbacher ise bu hususta alaylı bir eda ile eski bir Bizans atalar sözünü hatırlatmakla yetinir: “Dünya hâk ile yeksân oluyor, karısı ise kendisine yeni elbiseler yaptırıyor.” Fakat öyle zannediyorum ki, bu alimlerin ikisi de yanlış yol tutmuşlardır. Demas'ların vezinli iyi gün temennileri arasında cereyan eden saray törenleri, imparatoru ve devlet mefhumunu her türlü devlet işlerinde takip ediyordu. Son radeye kadar törenler yaşamış ve yerine getirilmiştir. Bunlar devletin hükümranlığının aynasıydılar ve ancak bir dereceye kadar bu törenler sayesinde devletin varlığı duyuluyordu. Bunun içindir ki, tören protokollerinin en sıkışık bir anda âdeta son dakikalarda bile yeniden düzenlenmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Bu törenlerin bazıları, sonraları Osmanlı sarayında da yaşamaya devam etmişti.

Krumbacher şunları yazar: “1261'de Bizans tahtının tekrar Kostantinupolis'te kurulması ile meydana gelen Bizans Doğu Roma İmparatorluğu, antik hellenistik kisveye bürünmüş bir hümanist devlet olarak ortaya çıkmıştır. XIII ile XV. yüzyıllar arasındaki Bizans edebiyat ve kültürünün en açık vasıflarından biri de dinî tartışmalara olan aşırı ve kendini verircesine merak ile eski ve uzak parlak antik hayata karşı duyulan meyildir.” Bir bütün olarak ele alındığında Bizans son anına ka-

dar geç antikitenin devamıdır. İlkçağdan beri uzanıp gelen gerçek bir hayat zincirinin bir ucunu Bizans'ın teşkil ettiğine burada işaret etmek yerinde olur. Bu mesele ile bağlı olarak, Batı anlamına uygun yani iptidaiden mükemmele yükselen bir Rönesans hareketine Bizans'ta rastlanmadığını söylemek mümkündür. Fakat şu var ki, Bizans bir değil, birçok rönesanslar yaşamıştır. Bizans gerek kilise icaplarına gerekse doğudan süzülen yabancı etkilere rağmen devamlı olarak yenilenen antik geleneklere sahip bulunuyordu. Bu “rönesansların” sonuncusu Krumbacher tarafından edebiyatta, Gabriel Millet ile Charles Diehl tarafından da güzel sanatlarda tespit edilen “Geç Bizans Devri” veya “Paleologoslar Devri” rönesansıdır. Bizans sanatının Paleologoslar devri rönesansında meydana getirdiği ve bugüne kadar gelebilen üstün mükemmeliyette bir eser, XIV. yüzyılda yapılan Selanik Epitaphios'udur. İpek üzerine gümüş ve altın tellerle işlenen bu eserdeki diakon meleklerinin yardımı ile havarilere şarap ve ekmeği dağıtan İsa “ilâhî liturji”yi temsil etmektedir. Bu sahnenin yumuşak fakat kudretli ifadesinde eski antik kabartmaların havasını sezmek mümkündür.

Paleologoslar devrinde Bizans kültürünün bu parlak gelişmesinin çökmekte olan devletin siyasî durumu ile tam bir tezat teşkil etmesi de Bizans'ın sonuna kadar kendisine has bir vasf halinde koruduğu yaratıcı cevherin başka bir belirtisidir. Bu arada, dış tehlikelerin tehditleri sevkiyle Bizanslılar, o zamana kadar nefret ettikleri Latinler ile ilham verici temaslara girmişlerdir ki bunun izlerini dünya tarihinin hadiselelerinde teşhis etmek mümkündür. Böylece Bizans hümanizması, XIV ve XV. yüzyıllarda İtalya'ya geçmiş ve buradan da İngiltere'ye kadar bütün Avrupa hümanizmasına yayılabiştir. İmparator VIII. İoannes Paleologos 1439'da Floransa'yı ziyaret ettiğinde beraberinde Platoncu Georgios Plethon da bulunuyordu. Ancak bu sayede Cosimo Medici, Platonist akademisini meydana getirebilmiş ve daha sonraları yine aynı Cosimo Medici Batı Avrupa'nın ilk genel kitaplığını 1441'de Floransa'da kurmuştur. Bundan pek kısa bir süre önce de Floransa'da bir Grek dili kürsüsü ihdas edilmiş bulunuyordu. Nitekim, VIII. İoannes 16 Şubat 1439'da Floransa'da Porta Gallo'dan girdiği sırada Cumhuriyet adına Leonardo Aretino tarafından karşılandığında Grek dilinde selamlanmıştı. İtalyan hümanistlerinden Lorenzo della Valle'nin Latince Vulgata'yı yani IV. yüzyılda Hieronymus'un yaptığı mukaddes kitap tercümesini bir tarafa bırakarak, doğrudan doğruya İncillerin Grekçe ana metinleri üzerinde çalışması kendi ifadesi ile “su birikintisini bırakıp, kaynağa gitmesi” geniş akisleri olan bir değişikliktir. Enasmus tarafından devam ettirilen bu çalışma, modern tenkitli İncil'e temel olmuştur. Diğer taraftan aralarında tahsil için Guarino ve Filel-

fo gibi batıların Kostantinopolis'e geldiği Bizanslılar, Batı'ya yapılan seyahatlerde, büyük Batı milletlerini de daha iyi tanımak imkânını buluyorlardı. Artık onların Haçlı seferleri esnasında XI ve XII. yüzyıllarda tanıdıkları barbarlardan farklı olduklarını anlıyorlardı. Bilhassa bu son dönemde birçok yabancı milletler ile temasa geçen Bizanslılar artık içlerine kapanmaktan vazgeçmek zorundaydılar. Son Bizans imparatorunun etrafında bulunan kişilerden biri olan ve Atina'nın 1456'da Türkler tarafından alınmasından sonra Venedik idaresindeki Korfu'ya giden Laonikos Chalkokondyles 1298'den 1463'e kadar cereyan eden hadiseleri içine alan bir tarih yazmıştır. Chalkokondyles, haklı bir takdire mazhar olan özlü ve objektif eserine merkez olarak, can çekişen Bizans'ı değil fakat gelişen Osmanlı Devleti'ni alarak bunun tarihî teşkilatı ve askerliği hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Herodot'un etnolojik meselelere karşı olan merakını kendisine örnek alan Chalkokondyles aynı zamanda Batı Avrupa memleketleri, İtalya, Almanya, Fransa hatta İngiltere hakkında da bilgiler verir. Bunlar ikinci elden olmakla ve bilhassa II. Emmanuel Paleologos'un yol arkadaşlarının sözlerine dayanmakla beraber, birçok bakımdan çok öğretici ve değerlidir.

Bizans için fetih artık kaçınılmazdı. Fetihden sonra Ortodoks kilisesinin ana hukuk ve dinî hüviyetinde serbest bırakılmış olmasına rağmen, bu haber Avrupa'yı âdeta dalgalandırdı ve birkaç yüzyıl Avrupa Osmanlı Devleti'ni fetihden önce bir düşman olarak sonraları ise kiskançlık ile görmeye devam etti. Böylece fethin esas manası gizli kalmış oluyordu. Biz bunun sebebini Bizans Devleti'nin artık kaçınılmaz sonuna eriştikten sonra, Türkiye'nin birbirini takip eden fetihler ile Avrupa medeniyeti camiasına girmesinde ve Avrupa ile birlikte Bizans mirasında hissedar oluşunda buluyoruz. Avrupa ile Türkler arasında uzayıp giden ve Sevr anlaşması ile daha da devam edecek gibi gözükken mücadele, 1923'te Lozan anlaşması ile bertaraf edilmiştir.

Bu tarihten itibaren yerleşen ve içinde fethin anlamının açıkça kendisini belirttiği yeni Türkiye-Avrupa münasebetlerinin doğuşunu hepimiz, bu tarihi bizzat yaşayarak tasdik etmiş bulunuyoruz.